

Del 1

Indledning

I

Teksterne

I denne udgivelse præsenteres teksterne til *Eugnostos' brev* (herefter *Eugnostos*) og *Sophia Jesu Christi* (herefter *SJC*) i dansk oversættelse. De tekstmanuskripter, hvorfra oversættelserne er foretaget, er bevaret i fire udgaver; to af *Eugnostos* og to af *SJC*, alle på koptisk. Af de fire udgaver er en version af *SJC* den mest komplette. Denne version er den tredje tekst i en kodeks, der siden 1896 har været arkiveret på Berlins nationalmuseum, hvor den er katalogiseret som Papyrus Berolinensis 8502. *SJC* udgør siderne 77-127 (denne version er i nærværende sammenhæng forkortet *SJC-BG*).

De tre andre ufuldstændige udgaver er indeholdt blandt teksterne fra Nag Hammadi og er siden 1946 arkiveret på Coptic Museum i Old Cairo.¹ Af de 13 Nag Hammadi kodekser (NHC) udgør den tredje og fjerde tekst i NHC III en version af *Eugnostos* (forkortet *Eug-III*) og en version af *SJC* (forkortet *SJC-III*). *Eug-III* omfatter siderne 70-90, men eftersom et papyrusark er forsvundet, mangler siderne 79-80. *SJC-III* omfatter siderne 90-119, hvor to papyrusark er forsvundet. Det vedrører tekstsiderne 109-110 og 115-116.² Derudover udgør den første tekst i NHC V (side 1-17) en fragmenteret udgave af *Eugnostos* (forkortet *Eug-V*), hvor ca. en tredjedel af teksten mangler.

En oversættelse af de tekstversioner, som mangler tekstsider, må således støtte sig til de andre versioner. *SJC-III* indføjjer *SJC-BG*'s tekst, mens *Eug-III* dels må støtte sig til *Eug-V*, dels til parallelteksten i *SJC*. Desværre er *Eug-V* i så dårlig stand, at enkelte sætninger ikke kan oversættes i deres helhed, og således er en komplet oversættelse af *Eugnostos* ikke mulig.

De koptiske tekster er alle paginerede, og alle referencer af forskningsmæssig karakter følger de sidetal, som figurerer på siderne i de berørte kodekser. For nærmere præcision er henvisninger yderligere forsynet med linjenummer.

---

¹ Hvad angår fundet af teksterne, henvises der for Nag Hammadi-teksternes vedkommende til J.M. Robinsons introduktion i *NHLE*, for *BG*'s vedkommende til W.C. Tills indledning i *Die gnostischen Schriften des koptischen Papyrus Berolinensis 8502*, Berlin 1955.

² Udførlige codicologiske analyser er foretaget af F. Wisse, "Nag Hammadi Codex III: Codicological Introduction", *Essays on the Nag Hammadi Texts in honour of Pahor Labib*, ed. M. Krause, *NHS* 6, Leiden 1975, p. 225-238, ligeledes af J.M. Robinson, "Preface", *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices*, vols. III og V, og af Parrott, p. 19-20.

Ud over disse fire tekster er en enkelt meget fragmenteret papyrusside fra Oxyrhynchus (Papyrus Oxyrhynchus 1081, forkortet P. Oxy.) identificeret som et brudstykke af en græsk overlevering af *SJC* (forkortet *SJC-POxy*). Denne knytter sig tættest til den koptiske version af *SJC-III*. Fragmentet er nu i Cambridge.³

Teksterne er allerede publiceret i oversættelser til engelsk, tysk og fransk, og derudover er de koptiske manuskripter fra Nag Hammadi fotografisk gengivet i facsimileudgave.⁴

---

³ For P. Oxy.'s vedkommende har E.J. Epp for nylig udgivet en oversigt over fundene i Oxyrhynchus, "The New Testament Papyri at Oxyrhynchus in their Social and Intellectual Context", *Sayings of Jesus: Canonical and Non-canonical. Essays in Honour of T. Baarda*, Leiden 1997, p. 47-68.

⁴ *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices*, Leiden 1973-84. Hvad angår BG, er teksten anført i transskriberet version med tysk paralleloversættelse hos W.C. Till i ovennævnte publikation (*editio princeps*). Senere udgivet i revideret udgave af H.-M. Schenke (Till/Schenke), hvor afvigelser i forhold til *Eug-III* og *SJC-III* er anført i noterne. P. Oxy. 1081 er i transskription udgivet af A.S. Hunt (*editio princeps*), *The Oxyrhynchus Papyri*, London 1911. Desuden E. Klostermann, "Ein Oxyrhynchusfragment", *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen*, Vol. 8: Apokrypha, Berlin 1929, p. 25. En rekonstruktion findes hos H.W. Attridge, "P. Oxy. 1081 and the Sophia Jesu Christi", *Enchoria* 5 (1975), p. 1-8. D.M. Parrott har i transskription udgivet en synoptisk opstilling af alle fire koptiske tekster, hvor han ved hjælp af de parallelle tekster søger at rekonstruere de beskadigede afsnit, hvilket især vil sige i *Eug-V* (Parrott). I et appendix har han gengivet P. Oxy. 1081, som også er søgt rekonstrueret. I denne publikation er alle fire tekster oversat til engelsk ligeledes med støtte fra *Eug-V* og *SJC-BG*. I *NHLE* har D.M. Parrott forestået den synoptiske oversættelse af *Eug-III* og *SJC-III*, og *Eug-V* og *SJC-BG* anvendes ved de manglende sider. Derudover har M. Krause udgivet *Eug-III* i tysk oversættelse, hvor *SJC*'s særstof er anført som slutnoter (Krause, p. 32-45). Også her støtter *Eug-V* og *SJC-BG* de manglende sider. Dette arbejde er senere udgivet på engelsk ved R.McL. Wilson (ed.), *Gnosis: A Selection of Gnostic Texts*, 2. vol., Oxford 1974, p. 24-39. Endvidere har D. Trakatellis i sin afhandling i appendix præsenteret en oversættelse af *Eug-III* til nygræsk, 'Ο Ὑπερβατικὸς θεὸς τοῦ Ευγνώστου, Athen 1977, samt i en senere engelsk udgave forsøgt en retroversion til koiné (Trakatellis). Her anfører han desuden en engelsk version, som bygger på D.M. Parrotts oversættelse i *NHLE*, dog med egne korrektioner. M. Tardieu har udgivet en kommenteret synoptisk oversættelse af *Eug-III* og *SJC-BG* til fransk, efterfulgt af *SJC-III* (Tardieu). C. Barry har udgivet en fransk oversættelse af *SJC* i serien BCNH (Barry). S. Giversen har oversat *SJC* til dansk, men oversættelsen er ikke publiceret (Giversen). Desuden er der udkommet en tekstkritisk udgave af *Eugnostos* med fransk oversættelse (A. Pasquier, *Eugnoste (NH III, 3 et V, 1). Lettre sur le Dieu Transcendant*, BCNH, Section «Textes» 26, Québec 2000). Denne udgivelse er først publiceret efter udarbejdelsen af nærværende oversættelse, og alternative oversættelsesforslag fra Pasquiers udgave er derfor ikke anført i noterne.

II

Teksternes dialekter

De koptiske teksters hoveddialekt er sahidisk, men de har forskellige subdialektale træk, der eventuelt skyldes, at teksterne er blevet til i en tid, hvor den sahidiske grammatik endnu ikke var standardiseret. De to versioner i NHC III, *Eug-III* og *SJC-III*, har den mest regulære sahidiske dialekt, selv om det sahidiske er præget af få achmimiske eller subachmimiske træk. De samme sproglige særpræg kendetegner både *Eug-III* og *SJC-III*, hvilket peger på, at de to tekster er oversat af den samme person.

Den sahidiske dialekt bærer i *Eug-V* præg af de achmimiske, subachmimiske og fajumiske dialekter, mens den sahidiske dialekt i *SJC-BG* har få subachmimiske indslag.⁵

Da de koptiske teksters hoveddialekt er sahidisk, må vi slutte, at de koptiske versioners tilblivelsessted sandsynligvis skal henlægges til det sahidiske sprogområde, hvilket vil sige Øvre Egypten; altså i samme område som fundstedet.

III

Datering af de koptiske tekster

Ud fra palæografiske iagttagelser af de koptiske papyruser anviste de første dateringsforslag for BG's vedkommende tiden omkring slutningen af 3. årh. og frem til 5. årh., mens NHC med lidt større præcision blev henlagt til midten af 4. årh. (alle angivelser e.Kr.).

Dateringsgrundlaget blev yderligere styrket ved opdagelsen af græske papyrusark, der er benyttet som afstivningsmateriale i omslagene til flere kodekser.

---

⁵ Forslag til koptisk dialekt er i kronologisk rækkefølge givet af T. Mina, "Le Papyrus Gnostique du Musée Copte", *Vigiliae Christianae* 2 (1948), p. 136 (NHC-III: sahidisk); W.C. Till, *Die gnostischen Schriften...*, p. 18-23 (BG: sahidisk med achmimisk eller subachmimisk præg); A. Böhlig und P. Labib, *Koptische und gnostische Apokalypsen aus Codex V von Nag Hammadi im Koptischen Museum zu Alt-Kairo*, Halle-Wittenberg 1963, p. 12 (NHC-V: sahidisk med fajumisk islæt); H.-M. Schenke, "Review of Böhlig-Labib", *Orientalistische Literaturzeitung* 61 (1966), Kol. 24 (NHC-V: ikke-klassisk sahidisk); Parrott, p. 22-24 (NHC-III: ikke-standardiseret sahidisk; NHC-V: sahidisk med indflydelse fra andre dialekter).

For BG er disse papyruser daterbare fra sidst i 3. årh. til først i 4. årh., for NHC V fra 298 til 323.⁶ Der findes ingen papyruser i omslaget til NHC III. Da materialet kan have ligget noget tid inden anvendelsen til omslag, giver disse årstal ikke en helt sikker datering, men dog en *terminus a quo* for, hvornår kodekserne kan være blevet fremstillet, idet man må antage, at indbindingen er foretaget før eller umiddelbart efter afskrivningen. Dateringsforslag til de oprindelige teksters affattelsestidspunkt vil blive drøftet nedenfor.

IV

Teksternes originalsprog

Skrifterne er oprindeligt affattet på græsk.⁷ Anvendelsen af græske låneord i de koptiske afskrifter, samt deciderede fejloversættelser (f.eks. *SJC*-III 99,10, hvor oversætteren tilsyneladende har antaget den græske konjunktion ἐπεὶ for præpositionen ἐπί), efterlader tydeligt det indtryk, at skrifterne er oversat fra græsk. Man kan dog ikke udelukke, at enkelte koptiske randbemærkninger ved interpolation kunne være føjet ind i teksten ved senere afskrivninger, men der er ikke egentlige tegn på dette. Græske låneord udgør ofte fagtekniske gnostiske udtryk og er i overensstemmelse med gængs praksis anført i oversættelsen.

Undersøgelser har vist, at de versioner, vi finder i NHC III, er de, der ligger tættest op ad de oprindelige, men nu tabte, manuskripter. Teksterne afviger mere eller mindre fra hinanden, og det betyder, at der i overleveringsforløbet har fundet redaktioner sted, enten ved oversættelsen fra græsk eller i forbindelse med

---

⁶ Jf. K. Treu, "P. Berl. 8502. Christliches Empfehlungsschreiben aus den Einband des koptisch-gnostischen Kodex P. 8502", *Archiv für Papyrusforschung* 28 (1982), p. 53-54, og J.M. Robinson, "Preface", *The Facsimile Edition of the Nag Hammadi Codices, Cartonnage*, p. xix. Et af papyruserne fra NHC V skal måske dateres til 347-348, men der er også foreslået 317-318 eller 332-333.

⁷ For *SJC*'s vedkommende blev det endeligt afgjort, da H.-C. Puech identificerede det græske fragment P. Oxy. 1081 som en græsk version af *SJC*-III, "Les nouveau écrits gnostiques découverts en Haute-Egypte", *Coptic Studies in honor of W.E. Crum*, Boston 1950, p. 91-154. Se også Attridge, "P. Oxy. 1081...", p. 1-8. J. Doresse havde indtil da vurderet, at *SJC* var komponeret direkte på koptisk, "Trois livres gnostiques inédits: Évangile des Égyptiens, Épître d'Eugnoste, Sagesse de Jésus-Christ", *Vigiliae Christianae* 2 (1948), p. 159. Denne vurdering fulgte W. Foerster, "Neuere Literatur über die gnostischen Papyri von Chenoboskion", *Theologische Literaturzeitung* 79 (1954), Kol. 379.

afskrivninger. Så selv om *Eug-III* og *SJC-III* umiddelbart anses for at ligge tættest op ad de tekster, som forfatterne oprindeligt skrev, så har *Eug-V* og *SJC-BG* ikke desto mindre flere steder en mere oprindelig læsemåde. Således ser det ud til, at der i NHC III er en tendens til harmonisering mellem *Eugnostos* og *SJC*. I *Eug-III* er afslutningen tilsyneladende tilpasset, så den henviser til en kommende åbenbaret skikkelse (*Eug-III* 90,7f.), der i den efterfølgende *SJC-III* optræder som Kristus. Endvidere kan der være tale om, at afskriveren eller oversætteren af *Eug-III* har afsløret sig som kristen, fordi frelseren i et resumerende afsnit identificeres med menneskesønnen (*Eug-III* 85,9f.). I denne resumering af de øverste æoner er der således ikke konsekvent overensstemmelse i forhold til skriftets indledende beskrivelser. Anderledes er det med *Eug-V*, hvor resumeet passer bedre, og frelseren forbindes med en anden æon end menneskesønnen (*Eug-V* 13,9f.).⁸ Her har *Eug-V* tilsyneladende den oprindelige læsning. Men ellers er der mange uddybende bemærkninger i *Eug-V* et bevis på, at *Eug-V* er ændret ved senere redaktioner.

Der er kun få afvigelser mellem *SJC-III* og *SJC-BG*, og det er derfor sandsynligt, at det samme græske forlæg er anvendt i forbindelse med oversættelsen. *SJC-III* ser imidlertid ud til at svare bedst til den græske original, idet den i det mindste stemmer bedst overens med den græske tekst i P. Oxy. 1081.⁹ Det skal dog bemærkes, at *SJC-III* bærer præg af, at afskriverne har sjusket i overleveringsforløbet, således at nogle mindre tekstafsnit er gledet ud i forbindelse med skrivearbejdet.

V

Teksternes indbyrdes afhængighedsforhold

De to tekster står i et afhængighedsforhold. Den ene er utvivlsomt blevet til på grundlag af den anden. Men det er vanskeligt at afgøre, om der har været tale om en kristianiserende redaktion af *Eugnostos*, hvor en kristen redaktør med *Eugnostos* som kilde har komponeret *SJC* som en samtale mellem Kristus og hans disciple, eller om der har været tale om en afkristianiserende redaktion af *SJC*,

⁸ Jf. D.M. Parrott, "Evidence of Religious Syncretism in Gnostic Texts from Nag Hammadi", *Religious syncretism in antiquity*, ed. B.A. Pearson, Missoula 1975, p. 173-189.

⁹ Jf. Attridge, "P. Oxy. 1081...", p. 8.

hvor de kristne elementer i *SJC* er fjernet for derved at konstruere *Eugnostos* som en ikke-kristen teologisk traktat.

De to teksters relationsforhold lader sig imidlertid ikke umiddelbart gennemskue. Det lange overleveringsforløb, som inkluderer oversættelses- og afskrivningsfejl, har ændret teksterne fra deres oprindelige skikkelse, hvilket gør det vanskeligt at afgøre teksternes relationsforhold. Derfor har dette tema også optaget en stor del af forskningen, og de forskellige analyser og konklusioner fortjener at blive nævnt – ikke mindst fordi det er af afgørende betydning for denne bogs kommentarafsniit at afgøre teksternes rangfølge på forhånd.

Jean Doresse var den første, der søgte at afgøre teksternes prioritetsfølge. Han anslog, at disciplenes spørgsmål i *SJC* må betragtes som interpolationer, og han argumenterede således for *SJC*'s afhængighed af *Eugnostos*.¹⁰

Kort tid efter afviste Hans-Martin Schenke de argumenter, Doresse havde fremsat. Schenke forudsatte, at den mest systematiske tekst må være den sidst tilblevne, idet han fandt en generel tendens hos gnostikerne til at systematisere. Da *Eugnostos* ifølge Schenke er mest sammenhængende, konkluderede han, at *Eugnostos* skal betragtes som en systematisk redaktion af *SJC*.¹¹

Forskningen har dog i højere grad peget på, at *Eugnostos* må være det oprindelige skrift, og der hersker i dag almindelig enighed om, at *Eugnostos* er det primære skrift, idet de fleste følger de konklusioner, som Martin Krause fremsatte på baggrund af en litterær analyse af forholdet mellem tekstdele, som de to tekster ikke har til fælles (særstof), og den fælles tekst (fællesstof).¹² Krauses antagelse var, at

det skrift, hvis særstof stemmer indholdsmæssigt overens med begges fælles tekst, må være det primære skrift, det, hvis særstof ikke passer meningsfuldt ind i den fælles tekst, må være det sekundære.¹³

---

¹⁰ Jf. J. Doresse, "Trois livres...", p. 137-160. Se også hans *Les livres secrets des gnostiques d'Égypte*, Paris 1958, p. 213-216.

¹¹ Jf. H.-M. Schenke, "Nag-Hamadi Studien II: Das System der Sophia Jesu Christi", *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte* 14 (1962), p. 263-278. Han har dog senere forladt dette synspunkt og anerkender nu den omvendte prioritetsfølge. Se H.-M. Schenke, "Was ist Gnosis? Neue Aspekte der alten Fragen nach dem Ursprung und dem Wesen der Gnosis", *Gnosis*, hrsg. J.B. Bauer und H.D. Galter, Graz 1994, p. 182-184.

¹² Jf. H.-M. Krause, "Das literarische Verhältnis des Eugnostosbriefes zur Sophia Jesu Christi: Zur Auseinandersetzung der Gnosis mit dem Christentum", *Mullus: Festschrift Theodor Klauser*, Münster 1964, p. 215-223.

¹³ *Ibid.*, p. 218. Oversat fra tysk.

Uden at anføre eksempler fandt Krause, at der er fuld overensstemmelse mellem særstof og fællesstof i *Eugnostos*. Omvendt påviste han en række uoverensstemmelser mellem *SJC*'s særstof og fællesstoffet, og han konkluderede på den baggrund, at *Eugnostos* er det primære, mens *SJC* er det sekundære skrift.

Douglas M. Parrott har siden hen afvist næsten alle Krauses argumenter. Han har derimod opstillet en anden hypotese, nemlig at man ud fra nogle specielle udtryk og temaer, der kun findes i de tekststykker, der må betragtes som tilføjede af *SJC*-forfatteren, kan afgøre, at *SJC* er det sekundære skrift.¹⁴ *SJC*'s længere perikoper med særstof er nemlig præget af et vokabular og et antropologisk-soteriologisk tematisk indhold, som man ifølge Parrott ville forvente at genfinde i *Eugnostos*, dersom *SJC* var grundteksten for *Eugnostos*. Altså kunne Parrott nå til samme konklusion som Krause, nemlig at *SJC* er den sekundære tekst.

Michel Tardieu har i sin tekstudgivelse antaget, at *Eugnostos* er den første tekst. Derudfra har han søgt at påvise, at den stilistiske og dogmatiske stringens, som ifølge Tardieu findes i *Eugnostos*, tilsyneladende er brudt ved redaktionen af *SJC*.¹⁵

Man kan komme med forskellige indvendinger mod disse undersøgelser. Selv om Krauses tese ser pålidelig ud, var hans valg af eksempler uheldigt, idet der findes gode argumenter mod disse eksempler. Men hensyn til Parrott må man give ham medhold i, at *SJC*'s særstof synes noget specielt i forhold til fællesstoffet, men man kunne indvende, at det ikke nødvendigvis betyder, at *SJC* er blevet til på grundlag af *Eugnostos*. Man kunne forestille sig, at *SJC* blev redigeret ud fra en helt tredje tradition, der er fri for antropologi og soteriologi, af hvilken grund *SJC* har fået det opdelt præg, som Parrott påviser. Siden hen kunne *SJC* ligge til grund for *Eugnostos* i et senere afkristianiseringsprojekt, hvor de kristne dele (og det indbefatter netop de antropologiske og soteriologiske afsnit) bliver fjernet. Heller ikke Tardiens undersøgelse er fuldt pålidelig, da den svækkes noget af, at han som udgangspunkt forudsætter *Eugnostos*'s prioritet. En undersøgelse, hvor det modsatte relationsmønster forudsattes, kunne efter min vurdering føre til det modsatte resultat, nemlig at *SJC*'s stringens synes brudt af *Eugnostos*.

---

¹⁴ Jf. D.M. Parrott, "The Significance of the Letter of Eugnostos and the Sophia of Jesus Christ for the Understanding of the Relation between Gnosticism and Christianity", *Society of Biblical Literature, Seminar Papers 1971*, vol. II, p. 405-406.

¹⁵ Jf. Tardieu, p. 54.

Der er derfor fremkommet et bidrag med et supplement til disse analyser.¹⁶ Det bygger delvist videre på Krauses tese angående forholdet omkring fællesstof og særstof, men analysen inddrager andre teksteksempler end dem, Krause belyste. Selv om de nye eksempler peger på *Eugnostos* som det primære skrift, viser andre eksempler dog, at *SJC* kan være den første tekst, idet *Eugnostos* sine steder udviser en tilsvarende mangel på homogenitet mellem særstof og fællesstof. Trods det, at denne analyse peger i retning af, at *Eugnostos* må være den oprindelige tekst, er resultatet ikke entydigt.

Der er derfor opstillet en endnu uprøvet hypotese, nemlig at forfatterens redaktionelle sigte kan forklare de mindre justeringer mellem teksterne. Man må på den ene side antage, at der ligger en teologisk motivation til grund for de udeladelser og tilføjelser, forfatteren til den sekundære tekst har foretaget. På den anden side kan den sekundære tekst samtidig være tilføjet forklarende bisætninger eller uddybende, adjektiviske indskud, og som forklarende eller uddybende indskud er de netop *ikke* i strid med primærttekstens teologi; de er så at sige ikke teologisk motiverede, og hermed tjener de nævnte redaktioner ikke til at ændre det læremæssige indhold, men de har blot et uddybende sigte. Hvis sådanne indskud derimod findes i den primære tekst, og således er fjernet i den sekundære, ville man vanskeligt kunne gennemskue forfatterens motivation dertil. Analysen ville være værdiløs, hvis begge tekster bærer præg af sådanne indskud, men som nævnt herunder, afslører teksterne et klart billede af, at kun en af teksterne har dette præg.

I mellemtiden vil der blive knyttet et par kommentarer til de større afsnit, der er særstof for teksterne. Disse kan ikke anvendes til at afgøre teksternes prioritetsfølge, for på den ene side giver det god mening, at *SJC* har udeladt de tekstafsnit i *Eugnostos*, som har karakter af, at den frelsende gnosis kan erhverves uden om Kristus. På den anden side giver det lige så god mening, at *Eugnostos* har fjernet de afsnit i *SJC*, hvor Kristus fremstår som eneste mediator af gnosis.

Derfor skal vi vende os til de mindre tilføjelser eller udeladelser, og her tegnes et mere tydeligt billede, nemlig at *SJC* er den sekundære tekst. *SJC* indeholder en række udsagn, som nødvendigvis må betragtes som tilføjede, fordi de ikke strider mod *Eugnostos*' læremæssige indhold. Omvendt har *Eugnostos* nogle få udsagn, som må regnes for fjernet af forfatteren til *SJC*, idet de ikke kan accepteres i

---

¹⁶ Jf. J. Hyldahl, "Har gnosticisken en filosofisk oprindelse? Det litterære forhold mellem *Eugnostos*' brev og *Sophia Jesu Christi* belyst", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 62 (1999), p. 203-215.

SJC.¹⁷ Det omvendte billede kan ikke findes i teksterne, nemlig at *Eugnostos* omfatter en række mindre udsagn, som ikke strider imod *SJC*'s lære. Det kan heller ikke forklares, at *SJC*'s ekstra udsagn skulle være fjernet af forfatteren til *Eugnostos*.

På den baggrund er konklusionen mere klar, og i forlængelse af de andre undersøgelser står det klart, at *Eugnostos* efter al sandsynlighed har været kilde til *SJC*, og *SJC* er dermed et fornemt eksempel på, hvordan en tidligere tradition er blevet formet af Det Nye Testamente og sat ind i en kristen kontekst.

VI

Datering af de oprindelige tekster

Med hensyn til teksternes affattelsestidspunkt kan man nå frem til, at *Eugnostos* sandsynligvis skal sættes i forbindelse med en middelplatonisk tankestrømning.

Et andet kriterium til datering er visse lighedspunkter med de tidlige gnostiske teologer som f.eks. Simon Mager og Basilides samt det forhold, at *Eugnostos* tilsyneladende kan sige sig fri for at være påvirket af de store gnostiske systembyggere som f.eks. Ptolemæus. Det er derfor sandsynligt, at *Eugnostos* skal dateres til første halvdel af 2. årh.¹⁸

SJC er ligesom *Eugnostos* uden nogen form for polemik mod den almenkristne del af kirken, det vil sige de ikke-gnostiske kristne. Tilmed tyder meget på, at forfatteren til *SJC* forudsætter, at læseren af skriftet er en del af den kristne menighed, idet der ikke er nogen tegn på splittelse mellem gnostikere og andre kristne. *SJC* synes tilsvarende uden indflydelse fra de store gnostiske systembyg-

---

¹⁷ Hvad angår eksempler, se *ibid.*, p. 212-213.

¹⁸ Jf. Trakatellis, p. 13-15. Han sætter tilsvarende dateringen af *Eugnostos* til tidligt i 2. årh. for at henlægge *Eugnostos* til et tidsrum umiddelbart før det 2. årh.s store gnostiske teologer, idet han mener, at *Eugnostos* er uafhængig af disse, men dog tilhører samme strømning. Således også Krause, p. 36. D.M. Parrott går videre endnu og foreslår, at *Eugnostos* er fra 1. årh. f.Kr., dels fordi *Eugnostos* ifølge D.M. Parrott er uden kristne elementer, dels fordi *Eugnostos* har en reference til "alle filosofferne", som ifølge Parrott er henholdsvis stoikere, epikuræere og astrologer. At henvise til disse filosofiske traditioner som "alle filosoffer" giver ifølge D.M. Parrott kun mening i tiden før middelplatonismens opblomstring i 1. årh. e.Kr., "Eugnostos and 'all the philosophers'", *Religion im Erbe Ägyptens*, hrsg. M. Görg, Ägypten und Altes Testament 14, Wiesbaden 1988, p. 153-154.

gere,¹⁹ og samtidig med at der ikke skildres nogen egentlig indrekirkelig konflikt, bør dateringen ligge før kirkefædrenes udfald mod gnostikerne, altså før slutningen af 2. årh.

VII

Forfatterne

Hvem har forfattet *Eugnostos*? Ifølge brevets indledning og afslutning kalder forfatteren sig i *Eug-III* "Eugnostos den salige" (ΕΥΓΝΩΣΤΟΣ ΠΙΜΑΚΑΡΙΟΣ). Det forudsætter, at Eugnostos henviser til et personnavn, hvilket dog ikke er entydigt, idet forfatteren ifølge den oprindelige græske tekst kunne have kaldt sig "Den velvidende Makarios", hvor Makarios således fungerer som et egennavn, og ifølge denne teori har oversætteren til koptisk dermed betragtet Makarios adjektivisk.²⁰

ΕΥΓΝΩΣΤΟΣ er dannet af et adjektiv og betyder 'den, der har godt kendskab'.²¹ Ifølge *Den hellige bog om den store usynlige ånd*, som er traktaten lige før *Eugnostos* i NHC III og i øvrigt det eneste sted, hvor ΕΥΓΝΩΣΤΟΣ ellers findes, henviser ΕΥΓΝΩΣΤΟΣ til det spirituelle navn for forfatteren Gongessos (*Bog st. ånd* III 69,10-12).²² Det samme forhold kunne gøre sig gældende med hensyn til *Eugnostos*, hvor Makarios så skulle være forfatterens verdslige navn, Eugnostos hans spirituelle. Titlerne i *Eug-V* er desværre gået tabt, så *Eug-V* kan derfor ikke bidrage til at afklare, hvad forfatterens navn er.

Vi kan ikke komme nærmere på, hvem forfatteren er, men nok sige noget om personen. På baggrund af tekstens mange berøringsflader med de jødiske skrifter tyder meget på, at forfatteren til *Eugnostos* for det første havde tilknytning til et

¹⁹ Jf. D.M. Parrott, "Gnostic and orthodox disciples in the second and third centuries", *Nag Hammadi. Gnosticism and Early Christianity*, ed. C.W. Hedrick and R. Hodgson, Jr., Massachusetts 1986, p. 196.

²⁰ Jf. P. Bellet, "The Colophon of the Gospel of the Egyptians: Concessus and Macarius of Nag Hammadi", *Nag Hammadi and Gnosis*, ed. R.McL. Wilson, Leiden 1978, p. 54f.

²¹ ΓΝΩΣΤΟΣ er beslægtet med ΓΝΩΣΙΣ, som gerne oversættes med kundskab, kendskab, viden eller erkendelse. Om betydningen af dette udtryk henvises til kommentardelens afsnit om gnosis og det gnostiske, p. 107ff.

²² Jf. P. Bellet, "The Colophon...", p. 46f.; Parrott, p. 2 og 8.

jødisk miljø,²³ og at han for det andet var tilknyttet den platoniske tradition, men tillige er bekendt med andre filosofiske retninger.

I *SJC* er der ingen hentydninger til forfatter eller redaktør, og de steder, hvor stilen er 1. person singularis, er det Kristus, der taler.²⁴ Derfor har skriftet sandsynligvis fået titlen *Sophia Jesu Christi (Jesu Kristi visdom)*. Selv om der ikke er nogen henvisninger til forfatteren, kan vi imidlertid afgøre ud fra teksten, at forfatteren er kristen og tilhører en kristen menighed med distinkte gnostiske interesser.

VIII

Teksternes form, stil og indhold

Eugnostos' brev

Genremæssigt bestemmes *Eugnostos* umiddelbart som et stykke brevlitteratur. Der indledes med en opbygning, der er sædvanlig for græsk brevstil med afsender i nominativ, modtager i dativ og et efterfølgende glædesønske. I teksten er der andre udsagn, som kendetegner brevlitteraturen, såsom opfordringer til læseren: "Og indtil videre er det her nok", "lad os overveje dette på følgende måde", som især, men ikke kun, er markante i *Eug-III*. Men trods disse brevkaraktistika er det tvivlsomt, om vi har at gøre med et egentligt brev, som er skrevet til en bestemt modtagerkreds; denne læserkreds er i hvert fald ganske anonym. Indholdsmæssigt kan det være rimeligt at betegne *Eugnostos* som en traktat eller en filosofisk diskurs over de guddommelige principper. Der ligger muligvis andre skriftlige kilder til grund for skriftet, og disse kilder er således redigeret ind i en mere personlig skriftstil.²⁵

²³ Jf. R. van den Broek, "Eugnostus: via scepsis naar Gnosis", *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 37 (1983), p. 111.

²⁴ Undtaget herfor er *SJC-III* 91,14f.

²⁵ Ifølge M. Krause er brevet komponeret over en oprindelig kosmogonisk tekst, "Das literarische Verhältnis ...", p. 222. Ifølge D.M. Parrott er *Eugnostos* sammensat af flere uafhængige dele, "The Significance of the Letter of Eugnostos ...", p. 408-416; ligeledes Parrott, p. 9-16. Hvad angår kilder til *Eugnostos*, har R. van den Broek vist, at *Eugnostos* og Aristides' *Apologi* er fælles om en tidlig kilde. R. van den Broek, "Eugnostus and Aristides on the ineffable God", *Knowledge of God in the Graeco-Roman World*, ed. R. van den Broek et al., Leiden 1988, p. 202-218.

Dets komposition kan angives som følger og svarer i hovedtrækkene til, hvad der findes i den antikke retorik:²⁶

Dispositio i Eugnostos

- I. Indledning (III 70,1-71,13)
  - I.1. *Incipit* (III 70,1-3)
  - I.2. *Refutatio*: Gendrivelse af filosofferne (70,3-71,5)
  - I.3. Prolog: Vejen til erkendelse 1 (71,5-13)
- II. *Narratio*: Brevets hovedanliggende (71,13-74,12)
  - II.1. Sandhedens Gud (71,13-73,18)
  - II.2. *Propositio*: Formål med *narratio* (73,18-74,12)
- III. *Probatio*: Bevisførelse (74,12-90,4)
  - III.1. *Antopos* (74,19-76,12)
  - III.2. Det udødelige menneske (III 76,13-V 8,27)
  - III.3. Menneskesønnen (V 8,27-III 81,21)
  - III.4. Frelseren (81,21-85,9)
  - III.5. Resumé (85,9-21)
  - III.6. De pleromatiske væsener (85,21-90,4)
- IV. Epilog: Vejen til erkendelse 2 (90,4-12)

Efter *incipit* og gendrivelsen af filosofferne indledes traktaten med den egentlige prolog, der sammen med epilogen anviser, hvordan læseren kan nå en fuldkommen, sand erkendelse af Gud. Prolog og epilog danner en ramme, der omslutter selve indholdet af, hvad forfatteren ønsker at fortælle. Dette består for det første af en beretning (*narratio*), der optager en kortere del af teksten, og som beskriver den øverste, transcendentale Gud. For det andet følges denne beskrivelse af en bevisførelse eller bekræftelse af beretningen (*probatio*), der optager den største del af teksten. Tekstens indledning har således et apologetisk sigte ved at korrigere en række fejlagtige filosofiske gudsanskuelser, som er foretaget ud fra denne verdens ordening. *Eugnostos* er dog først og fremmest et oplysningsskrift om den øverste, uudsigelige sandhedens Gud samt en efterfølgende åbenbaring af en række teogoniske principper, der udgør udviklingen af hele den guddommelige

---

²⁶ Jf. L. Painchaud, "The Literary Contacts between the Writing without Title *On the Origin of the World* (CG II,5 and XIII,2) and *Eugnostos the Blessed* (CG III,3 and V,1)", *Journal of Biblical Literature* 114 (1995), p. 95. Se også Aristoteles, *Rhet.* III 13,1414b og Quintilian, *Inst.* 4.4.1.

verden. I kraft af en udpræget negativ teologi fremlægges der en filosofisk forståelse af den øverste Gud, det første princip, der figurerer som en mental kraft, hvorfra alt har sit udspring.

Ved at introducere flere af de følgende led i det guddommelige hierarki under parolen "dette er et grundlag for erkendelse", antydes det, at adgangen til erkendelsen af det første princip går gennem en indsigt i den guddommelige verdens struktur og udviklingsproces. Således opfordres læseren til med støtte fra teksten at søge og bevæge sig ned gennem en omfattende og komplekst sammensat guddommelig verden, der bliver mere og mere mytologisk præget, jo længere man bevæger sig ned i hierarkiet.

Eugnostos er særpræget derved, at skriftet stort set kun koncentrerer sig om at redegøre for den guddommelige verden. De få hentydninger, der er til den synlige, materielle verden, betyder, at mange traditionelle temaer, som ellers kendetegner de gnostiske traditioner og tekster, forbliver uomtalte. Det forhold kan dog ikke skjule, at flere traditionelle gnostiske temaer er underforståede i *Eugnostos*.

Sophia Jesu Christi

SJC bestemmes som en åbenbaringsdialog. Denne genre er almindelig i NHC og følger en bestemt struktur.²⁷ Grundlæggende består den i en didaktisk samtale med den opstandne Kristus, hvor disciplene fremstår med en række anmodninger og spørgsmål. I denne specielle genre medvirker en samtale med den netop opstandne Kristus til at gøre åbenbaringsdialogen og Kristi ord deri til et højere sandhedsvidnesbyrd, idet en række uklarheder, som disciplene står tilbage med efter Jesu død, forklares af den opstandne Kristus.²⁸ Kompositionen, der er struktureret omkring disciplenes spørgsmål og anmodninger, er som følger:

---

²⁷ F.eks. i teksterne *Paul. bøn* (I,1), *Joh. apok.* (II,1; III,1; IV,1; BG,2), *Ark. væs.* (II,4), *Thom. bog* (II,7), *Dial. frel.* (III,5), *1 Jak. åb.* (V,3), *Pet. 12 apost.* (VI,1), *Pet. åb.* (VII,3), *Zostrianos* (VIII,1), *Pet. brev Fil.* (VIII,2).

²⁸ Jf. P. Perkins, *The Gnostic Dialogue*, New York 1980, p. 30.

Dispositio i Sophia Jesu Christi

- A. Narrativ prolog (III 90,14-91,20)
- B. Åbenbaringsdialogen (91,20-119,8)
  - B.1. Filip første gang (91,20-93,24)
  - B.2. Matthæus første gang (93,24-95,18)
  - B.3. Filip anden gang (95,19-96,14)
  - B.4. Thomas første gang (96,14-98,9)
  - B.5. Maria første gang (98,9-100,16)
  - B.6. Matthæus anden gang (100,16-103,21)
  - B.7. Bartholomæus (103,22-105,3)
  - B.8. Disciplene første gang (105,3-106,9)
  - B.9. Disciplene anden gang (106,9-108,16)
  - B.10. Thomas anden gang (III 108,16-BG 107,13)
  - B.11. Disciplene tredje gang (BG 107,13-III 112,19)
  - B.12. Apostlene (112,19-114,8)
  - B.13. Maria anden gang (114,8-119,8)
- C. Narrativ Epilog (119,8-18)

Tre elementer danner således opbygningen i åbenbaringsdialogen som genre:²⁹

A. Indledning med en historisk handlingsramme, hvor tid, sted, tilhørere og deres mentale tilstand nævnes. Indledningsvis bygges der således en historisk ramme op, idet der fortælles om, hvordan Kristus efter opstandelsen mødes med sine disciple, tolv mænd og syv kvinder, på eller ved et bjerg i Galilæa, der i sin egenskab af åbenbaringssted bærer navnet "Orakel og glæde". Teksten tager således over, hvor Matthæusevangeliet slutter. Disciplene står spørgende over for en række afgørende temaer om verdens sammensætning, deres placering deri og deres videre skæbne. Dette er alt sammen temaer, som Kristus i det følgende afdækker for dem.

B. Selve åbenbaringsdialogen optager naturligt den største del af teksterne i denne genre. Den er bygget op omkring disciplenes anmodninger og spørgsmål samt Kristi svar. Indholdet kan deles op i to kategorier, nemlig dels en formmæssig kategori, der drejer sig om visioner, lovprisning, Jesus-ord samt eksegetiske og læremæssige problemstillinger, dels en emnemæssig kategori, der omhandler de guddommelige æoner, soteriologi, ret lære, samt eskatologiske konsekven-

---

²⁹ Det følgende svarer til en opdeling foretaget af P. Perkins, *ibid.*, p. 41ff. *passim*.

ser.³⁰ Således redegør Kristus ifølge *SJC* for den guddommelige og ikke-guddommelige verdens hierarkiske struktur. Dette hierarki starter ved den ubegribelige, øverste Gud og fortsætter indtil kaos, hvormed der hentydes til denne synlige verden. Endvidere berettes der om Sophias skabelse på egen hånd ('Sophias fald'), som fører til skabelse af inferiøre dæmoniske magter som f.eks. Jaldabaoth samt denne verden, som tyranniseres af disse magter. Derudover fortælles der om menneskenes oprindelse i verden og om den øverste Gud, der er menneskenes ophav, og nu har åbenbaret sig gennem Kristus, hvorefter menneskene har mulighed for at vende tilbage til deres oprindelige, guddommelige status. Endelig spores en væsentlig interesse for, hvordan det er muligt at opnå den fornødne erkendelse. Alle disse temaer er genuint gnostiske.

Særligt interessant er det sidste lange afsnit, der i forhold til *Eugnostos* er særstof i *SJC*. I dette afsnit, der er indledt med et spørgsmål fra Maria, bliver hele verdenshistorien sat ind i en antropologisk ramme, der omslutter såvel skabelsen samt forløsningen af mennesket. Verdens tyranner bliver her ved Kristi mellemkomst degraderet til magtesløse undersåtter, og i kraft af Kristi værk er adgangen til den øvre guddommelige region, menneskets hjemsted, igen sikret.

C. Teksten slutter med en konklusion, der henviser til tilhørernes reaktion på det, de er blevet fortalt, nemlig at de i glæde begynder at forkynde evangeliet.

IX

Skitse over teksternes teologiske systemer

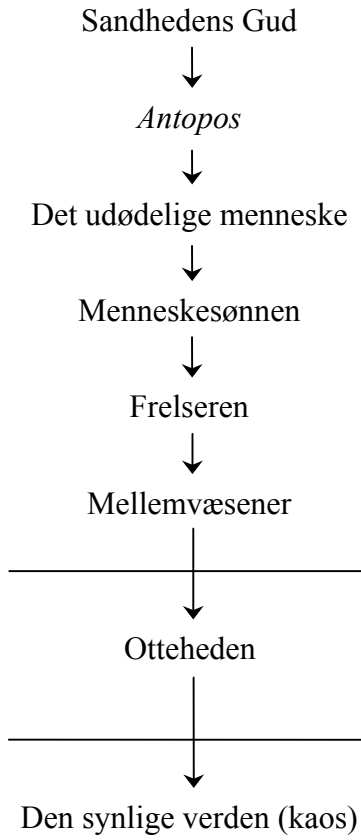
Det kan være vanskeligt at holde rede på strukturen i og sammensætningen af de teologiske systemer, som teksterne søger at skitsere. Der er betydelige forskelle mellem de to tekster, forskelle, der kan være lette at overse.

At udarbejde et fuldstændigt diagram, der kunne involvere samtlige af de aktører, personer og guddomme, der nævnes i teksterne, er en vanskelig opgave. Nedenstående skitse udfolder således blot den væsentligste linje i de guddommelige hierarkier og deres forbindelse til verden.

---

³⁰ Jf. P. Perkins, *ibid.*, p. 61 og 69.

Eugnostos' brev

Sophia Jesu Christi

